

Het archeologisch onderzoek op de Grote Markt en de Veemarkt

Nieuwsbrief 4

Inleiding

De opgravingen van Grote Markt en Veemarkt zijn afgerond. Na het beëindigen van de werken op het centrale gedeelte van de Grote Markt eind september, trokken de archeologen zich terug in het depot om er materiaal te spoelen en te zeven. In de loop van de maand oktober werd een kort interventie ingelast om een gedeelte van de parkeerterreinen voor de Post te onderzoeken op de plaats waar de inrit van de parking gepland was. Daar kwamen sporen van een 13de-eeuwse kelder aan het licht en zuilfunderingen in zandsteen. Omdat het maar om een zeer kleine onderzoekspuit ging, kon hier niet meer informatie vergaard worden.

Vanaf 4 november konden de archeologen aan de slag op de Veemarkt. Maar ze waren er nog maar pas bezig toen ze teruggeroepen werden naar de Post: er waren wijzigingen aan de inrit aangebracht zodat er nog een vervolg aan de kleine onderzoekspuit kwam. En het is uitgerekend daar dat de zeer belangrijke ontdekking van een 12de-eeuwse muur in Doornikse kalksteen werd gedaan.

Om deze muur in de beste omstandigheden te kunnen bewaren, wijzigde de ligging van de inrit nog maar eens. De muur zelf wordt behandeld met een anti-graftillaag en een beschermende coating tegen indringend vocht. De Mechelaar heeft er weer een zichtbaar stukje erfgoed bij waar hij trots kan op zijn! En in de parking van de Grote Markt werd een gedeelte van de muur van 'Het Steen' voorzichtig teruggeplaatst. Niet op zijn oorspronkelijke plaats waar hij verstopt zou staan achter geparkeerde auto's, maar wel op een plek waar alle Mechelaars hem gemakkelijk kunnen bekijken bij de uitgang aan de Bruul. Wanneer het beschermende cementpapie eraf gespoeld wordt, zullen de grote rood gebakken 'kloostermoppen' opnieuw te zien zijn.

De werkzaamheden aan de Veemarkt werden verdergezet. Bij regen, sneeuw en vrieskou werd gedurende de ganse winter verder gegraven. De belangstelling van de Mechelaars voor hun archeologisch erfgoed bleef groot. Omdat er geen rondleidingen op deze site waren voorzien, vroegen en kregen de omwonenden van de Veemarkt 'hun' rondleiding, afgerond met een kopje koffie en een croissant in de 'Supersmos'.

de Veemarktbewoners krijgen een rondleiding op 'hun' marktplein

Nu de opgravingen volledig zijn afgerond, wordt met man en macht verdergewerkt aan het verwerken van de gevonden materialen: spoelen, zeven, nummeren, beschrijven, bespreken ...

De kwetsbare houten voorwerpen die later een plaatsje zullen krijgen in het Museum Brusselpoort, werden naar een firma overgebracht om 'gevroesdroogd' te worden.

Bij die behandeling wordt al het water uit de voorwerpen getrokken zodat hun afbraak-en rottingsproces wordt stopgezet. De voorwerpen die na deze behandeling nog niet stabiel blijken, worden nadien nog behandeld met een product ter versteviging en bescherming.

En voor de nauwkeurige datering van sommige vondsten is het wachten op de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek. Zo wordt voor een aantal voorwerpen gebruik gemaakt van de koolstof-14-methode, waarbij de afbraaktijd van de radio-activiteit in de koolstof van organische stoffen wordt nagegaan of van het dendrochronologisch onderzoek waarbij men de leeftijd van hout kan bepalen aan de hand van het aantal jaarringen.

kammetje en houten speelschijven worden museum-klaar gemaakt door vriesdrogen en behandeling met harsen

Het archeologisch onderzoek

I. Opgravingen voor de Post

De bouw van de parkeergarage op de Grote Markt was al volop bezig toen de archeologen – vrij onverwacht – de kans kregen om het gedeelte voor het postgebouw aan een nader onderzoek te onderwerpen. Daar werd immers de inrit van het parkeerterrein gepland.

Aangezien grondwerkers van Belgacom reeds een jaar voordien op een fragment van een muur in Doornikse kalksteen gestoten waren, begonnen we vol verwachting in oktober op een klein gedeelte van de Schoenmarkt. De belangrijkste vondsten werden echter gedaan in november, bij het verbreden van de sleuf wegens wijzigingen in de plannen van de inrit.

Keldermuur in Doornikse kalksteen

Bij het afgraven van de bovenlaag kwam onmiddellijk een muur aan het licht van 19 meter lang en 80 cm breed, opgetrokken in kalksteen en in zandsteen en met een parement (bekleding) in Doornikse kalksteen en kwartsiet. Na enkele dagen graven, bleek het om een keldermuur van 2 meter diep te gaan. De oorspronkelijke breedte van het gebouw waartoe deze kelder behoorde is niet gekend. De andere muren ervan zitten nog begraven onder de Schoenmarkt. Het oostelijke deel (de kant van de Grote Markt) van de muur bestaat enkel uit zandsteen en vormt het trapgat. Verder zijn er sporen van ambachtelijke activiteit aangetroffen in de vorm van een haardplaats en een oventje. Een houten ton in de hoek naast het trapgat werd gebruikt als latrine.

zicht op de haardplaat en het oventje; achteraan het trapgat en de kuil waar de houten ton werd weggehaald

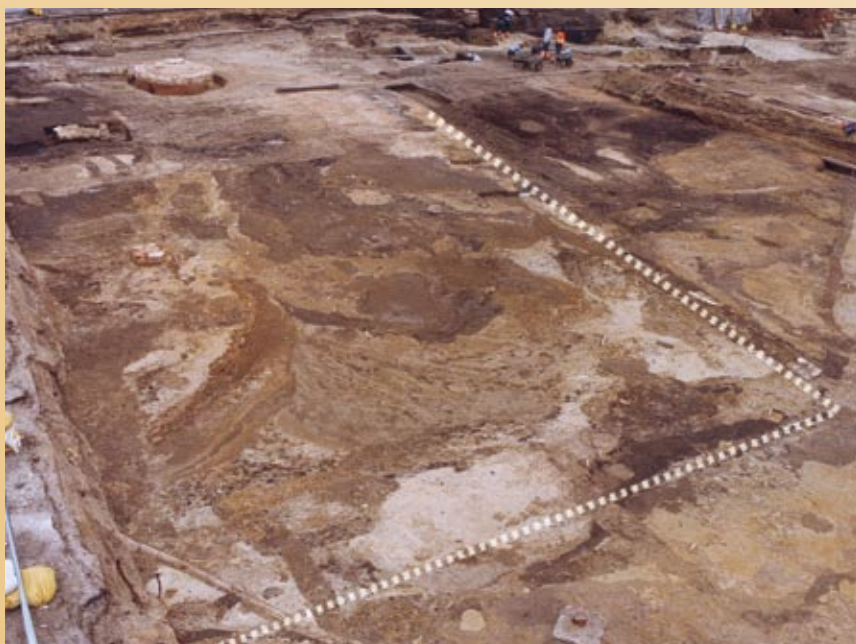
De twee nissen aan de binnenzijde van de muur dienden om olielampjes of kaarsen in te plaatsen.

de nissen werden netjes afgewerkt met natuursteen

De bouw van deze kelder kon aan de hand van een klein scherfje in de vulling van de funderingsleuf (een stukje Andenne-ceramik met manchetvormige rand uit de periode 1125-1175), gedateerd worden. Een 12de- eeuwse kelder dus. Reeds in de loop van de 13de eeuw werd het gebouw niet meer gebruikt.

Om de functie van dit gebouw te weten te komen, moet men in de eerste plaats kijken naar de situering. Gelegen vlakbij de Sint-Romboutskathedraal, rezen er onmiddellijk vermoedens omtrent een religieuze functie ... We moeten hier echter de resultaten van de opgraving op de Grote Markt in het oog houden. Aan de westzijde van de Markt (parallel met de Merodestraat) werd een greppel met palissade aangetroffen die een rechte hoek maakte in de richting van de Schoenmarkt. Deze palissade beschouwen de archeologen als de grens van een versterkt domein binnen de stad, mogelijk het kapitteldomein van Sint-Rombouts. Voor de juiste datering van deze versterking worden de resultaten van het koolstof-14-onderzoek afgewacht.

de lijn van greppel en palissade buigt in een recht hoek af richting Post

doorsnede van houten paalspoor uit palissade

In ieder geval was ook dit domein niet meer in functie of werd het verkleind in de tweede helft van de 13de eeuw. De kelder bij de Post en het kapitteldomein waren naar alle waarschijnlijkheid gelijktijdig in gebruik. Cruciaal is nu dat, wanneer men de rechte hoek van de palissade in de richting van de Schoenmarkt doortrekt, de kelder in Doornikse kalksteen buiten dit kapitteldomein valt.

En dan was zijn functie dus wellicht van wereldlijke aard. Deze verklaring neemt niet weg dat deze kelder deel uitmaakt van het oudste stenen gebouw dat tot nu toe in Mechelen aangetroffen werd.

Andere stenen constructies zoals het Steen op de Grote Markt en nog andere recente vondsten op o.a. de Zoutwerf dateren uit de 13de eeuw.

De vondst aan het postgebouw wijst er bovendien op dat er in het lagere gelegen gedeelte van de stad, op de rechteroever van de Dijle, reeds belangrijke activiteiten aan de gang waren in de 12de eeuw. Het besluit van het Mechelse Schepencollege om deze prachtige muur te behouden en te integreren in de inrit van de parkeergarage verdient dan ook alle lof ...

Twee kelders in baksteen

Dichter naar het postgebouw toe, werden op de Schoenmarkt twee andere stenen kelders gevonden die dateren uit de 13de eeuw. Beide werden opgetrokken uit baksteen. De meest westelijke (zijde van Sint-Romboutskathedraal) van de twee lag dwars op het huidige postgebouw en had keldermuren van 60 cm dik. Van de bovenbouw werden enkele muurfragmenten in zandsteen teruggevonden.

bakstenen 13de-eeuwse muur met zandstenen fragmenten bovenop

Van de oostelijke kelder werd een zeer lange muur aangetroffen (zeker 17 meter lang). Het westelijke uiteinde was niet afgewerkt, de bouw ervan werd blijkbaar stilgelegd en nooit hervat. Het andere uiteinde, in de richting van de Grote Markt, werd zonder onderzoek weggegraven. Deze kelder muur lag op amper een meter afstand van en parallel aan de 12de-eeuwse kelder. Het keldergewelf van de 13de-eeuwse kelder werd gedragen door zuilen, waarvan drie zuilbassisen konden gerecupereerd worden. Deze kelder werd later gedeeltelijk uitgebroken en volgestort met afval.

lange bakstenen 13de-eeuwse muur parallel aan en vlakbij de 12de-eeuwse muur.

2. Opgravingen op de Veemarkt

Op 4 november was het dan de beurt aan de Veemarkt. Van dit plein was historisch gezien niet zoveel bekend. De oudste vermelding vinden we terug in de stichtingsoorkonde van het Sint-Julianusgodshuis, die dateert uit 1293 en waar de markt 'Forum Pecorum', i.e. 'Veemarkt' genoemd wordt. Het marktplein lag op dat moment binnen de stadswalling, waarvan de bouw reeds bezig was in 1268 en waartoe o.a. de Brusselpoort behoorde. Op archeologisch vlak werd er niet bijster veel verwacht van de Veemarkt. Het kan verkeren ...

Natuurlijke bodem, nivellering en afvalkuilen.

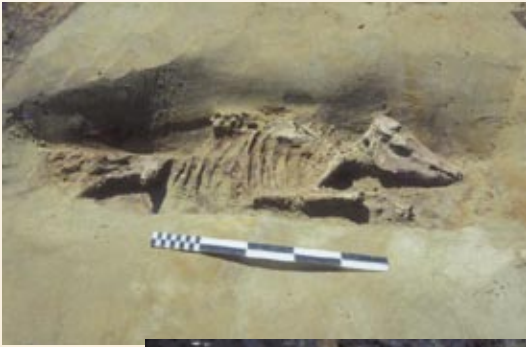
Om de evolutie van de Veemarkt doorheen de tijd te schetsen, moeten we beginnen bij de natuurlijke bodem. In tegenstelling tot de Grote Markt werd hier een opvallend bodemtype aangetroffen, nl. de podzol. Kenmerkend voor deze bodem is een humeuze bovenlaag (A-horizon) met daaronder een bleke tot witte zone (B-horizon) die ontstond doordat alle aanwezige ijzer en humus naar beneden getransporteerd werden door het insijpelende regenwater. Dan volgt een bruine tot zwarte zone (C-horizon), daar waar het ijzer en humus weer afgezet zijn. Dit bodemtype ontwikkelde zich op zandgronden, voornamelijk onder heidebegroeiing.

podzolbodem onder Veemarkt wijst op heidegrond in vroegere tijden

Het oorspronkelijke terrein moet in zekere mate golvend geweest zijn. De voormalige bewoners of grondgebruikers hebben later zand aangevoerd om een deel van het terrein te nivelleren, getuige hiervan is een pakket geel zand aan de zijde van het Sint-Romboutscollege. Dat deze nivellering reeds redelijk vroeg gebeurde, weten we aan de hand van kleine stukjes roodbeschilderd aardewerk uit de 12de eeuw die zich in de zandlaag bevonden.

In het westelijk gedeelte van de markt ontbrak de podzol, mogelijk doordat het terrein daar veel te nat was. Langs de huidige Varkensstraat-Rik Woutersstraat liep vroeger immers de Melaan, als afsplitsing van de Dijle. In die zone werden inderdaad aanwijzingen voor het bestaan van een poel gevonden. Het overige gedeelte van wat nu de Veemarkt is, werd in de eerste helft van de 13de eeuw gebruikt als stortplaats voor afval. Hiervan getuigen de vele kuilen met zwarte organische vulling, waaronder dierenbeenderen, leer, enz...

volwassen-
varken

speenvarken

zicht op
de 12de-eeuwse
weg in Doornikse
kalksteen
met links een
vage afdruk van
karrensporen

gevonden, ooit moet een middeleeuwer tevergeefs op zoek geweest zijn naar dit kleinood.

In de tweede helft van de 13de eeuw begon men georganiseerd werk te maken van de wegenaanleg op de Vee- markt.

Er werd een gekasseide weg aangetroffen van tamelijk slordig gelegde zandstenen kasseien, die min of meer het tracé van de huidige Befferstraat - Blokstraat volgt.

Ook de krengebegravingen van enkele varkens wijzen erop dat dit terrein in deze periode open ruimte was. In het midden van de 13de eeuw vond er een tweede nivelering plaats, deze keer aan de lager gelegen westzijde. Het materiaal waarmee het terrein opgehoogd werd, bestond ditmaal niet uit zand maar uit afval. In deze afval- laag werden verschillende munten gevonden. Twee ervan zijn reeds gedetermineerd. Het gaat om zilveren deniers, geslagen in het hertogdom Brabant. Eén ervan wordt gedateerd tussen 1235 en 1280, de andere tussen 1235 en 1261. Het vermoeden bestaat dat deze grote concentratie aan stadsafval, een verschijnsel dat ook op de Grote Markt opdook, het resultaat is van een gebrek aan afvalbeleid. Men gebruikte alle open ruimte die er was om afval te storten. Naar het midden van de 13de eeuw toe bleek dit blijkbaar niet meer te werken. Misschien werd de geurhinder te groot? Feit is dat er na deze periode geen afval meer werd gestort op de Veemarkt. Mogelijk werd vanaf een bepaald moment het storten van afval gereguleerd.

Hierop bevond zich een dikke opmaaklaag in zand voor een volgende versie van een weg die een afsplitsing vormde naar de Veemarkt - Biest. Van deze afsplitsing waren twee regelmatig gekasseide stukken van het wegdek nog intact bewaard. Bij de meest recente weg hoort een merkwaardige cirkelvormige constructie met een diameter van circa 4 meter. Deze constructie heeft een vierkante binnenstructuur in zandsteen en een rond parement in Doornikse kalksteen. Eén van de brokken kalksteen draagt een (resterend gedeelte van een) inscriptie. Mogelijk hebben we hier te maken met een stuk van een grenspaal die werd herbruikt. Dit gebouwtje wordt geïnterpreteerd als een wachttoren, gelegen aan één van de toegangswegen tot de stad en net voor de stadsgrens.

Wegenstelsel en wachttorens

In de 13de eeuw was de Veemarkt blijkbaar een open terrein met veel verkeer in de richting van het toenmalige stadscentrum: de zone rond de Schoenmarkt en de Grote Markt, afgebakend door de Melaan. Het gebied van de huidige Veemarkt lag dus buiten de stadsgrenzen.

De oudste sporen van verkeer op de Veemarkt worden gevormd door de talrijke karrensporen, waarvan het overgrote deel in de richting van de Befferstraat loopt.

Dit traject krijgt een meer materiële neerslag in de vorm van een gekasseide weg rond 1200. Over echte kasseien kunnen we in dit geval niet spreken, het wegdek bestaat uit veeleer kleine brokjes kalksteen. Leuk detail: tussen deze steenbrokjes werd een mooi bronzen sleuteltje terug-

overzicht Veemarkt met splitsing van twee wegen en wachttoren.

Bewoning

Een bijzonder interessant verschijnsel waren de verschillende kleine weggetjes aan de zuidkant van de Veemarkt, die tussen de erven van de woningen lagen en die telkens het achtererf ontsloten.

Al deze wegeltjes kwamen uit op de grote centrale weg. De meeste waren niet gekasseid en bestonden uit verschillende laagjes zand. Telkens wanneer er kuilen in de weg ontstonden of wanneer de weg te modderig werd, legde men er een nieuwe laag zand over.

De huizen zelf werden echter niet teruggevonden. Vermoedelijk liep hun rooilijn ongeveer gelijk met de huidige huizen. Wel werden er tussen de weggetjes - en dus voor de vermoedelijke huizen - grote afvalkuilen teruggevonden. Hierin bevond zich een grote variatie aan materiaal, waaronder Frans hoogversierd aardewerk dat dateert uit het begin van de 13de eeuw.

de sporen van erven en weggetjes aan de noordzijde van de veemarkt zijn duidelijk te zien op de foto. (Opgelet: de duidelijke grijze lijnen zijn 19de-eeuwse rioolbuizen die aansluiten op de centrale riolering onder de hoofdstraat)

Aan de noordzijde van de Veemarkt werden eveneens weggetjes terug gevonden die zich van de centrale weg afsplitsten. Eén ervan was bijzonder goed bewaard en bovendien gekasseid met zandsteen. De wegkoffer werd bijeengehouden met houten vlechtwerk. Alle gegevens

wijzen erop dat deze afsplitsing niet naar een gewoon huis, maar naar de Sint-Elooijskapel liep. Deze wordt door historici gesitueerd ter hoogte van café Het Pleintje.

gekasseide zandstenen weg

de wegkoffer van de zandstenen weg werd bijeengehouden door palenrijen en houten vlechtwerk

De Sint-Elooiskapel

Over de Sint-Elooiskapel van het Mechelse smedenambacht aan de Veemarkt werden tot nu toe slechts weinig gegevens gevonden. Wellicht dateerde deze kapel uit het begin van de 15de eeuw. In 1572 werd de kapel geplunderd en in 1580 werd ze in brand gestoken. In 1605 tenslotte kreeg het ambacht de toelating om de kapel te verkopen. Ter vervanging kregen de Mechelse smeden een kapel in de Sint-Romboutskerk toegewezen.

Vermoedelijk ging het op de Veemarkt om een ambachtscomplex gevormd door een erf waarop naast een kapel ook een godshuis stond. Of hier ook een ambachtshuis bijhorende weten we niet. In ieder geval bevond er zich in een latere periode een ambachtshuis van de smeden in de Onze Lieve Vrouwstraat. Wat is nu de betekenis van een dergelijk complex?

Een vergelijking met de Gentse situatie, die beter bestudeerd is, leert ons dat het bezit van een ambachtshuis, een godshuis en een kapel niet voor alle ambachten weggelegd was. Van de 58 officiële ambachten bezat 72% een ambachtshuis, 9 hadden een eigen kapel en 7 hadden een godshuis. De Gentse smeden scoorden op dit vlak zeer goed. Ze

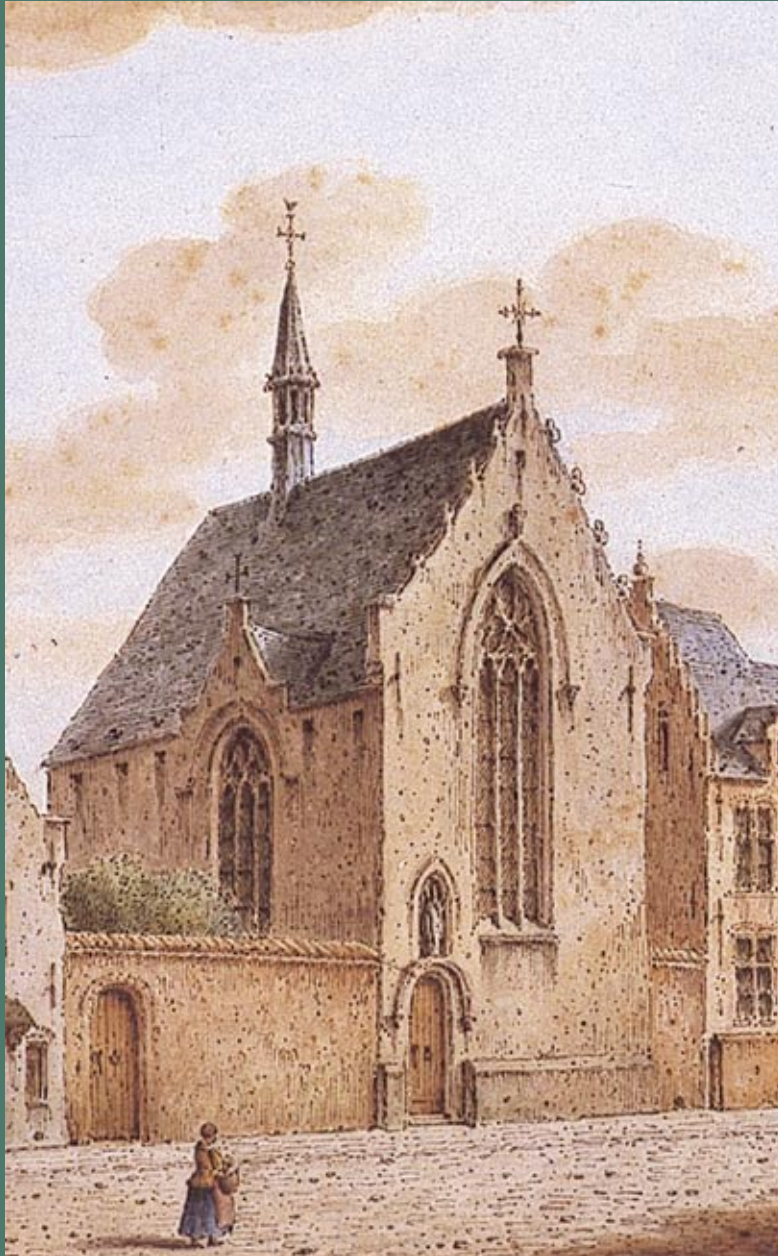
bezaten niet alleen een ambachtshuis met een grote vergaderzaal, maar ook een godshuis dat gebouwd was in de 14de eeuw en een eigen kapel, eveneens gebouwd in de 14de eeuw. Bovendien waren zij één van de vier ambachten die zich daar bovenop nog een kapel in een parochiekerk konden permitteren. Zij scoorden goed op het vlak van sociaal prestige, wat blijkt uit de

negende plaats die zij mochten innemen in de jaarlijkse processie. Het ambacht was dan ook economisch belangrijk en telde veel leden.

Uit het feit dat de Mechelse smeden ook een godshuis, een eigen kapel en alleszins in een latere periode ook een ambachtshuis bezaten, kunnen we dus afleiden dat het om een belangrijk ambacht gaat.

Hoewel we voor Mechelen over weinig gegevens beschikken, is het duidelijk dat ook hier het smedenambacht welstellend was. Mogelijk genoten de Mechelse smeden zelfs een groter sociaal prestige dan hun collega's uit Gent

aangezien zij in de jaarlijkse processie zelfs helemaal vooraan mochten lopen.

De Sint-Elooiskapel, De Noter, 1560.

Markthalle

Aan de zijde van het Sint-Romboutscollege werd een rij funderingskuilen teruggevonden die aan de hand van een munt gedateerd kon worden in de 16de eeuw. In deze kuilen van circa een meter diep bevond zich centraal een houten paal, voor de rest waren ze opgevuld met baksteenpuin. Eén fundament bestaat uit gemetste bakstenen.

Vadderik op de veemarkt

Op de Grote Markt stond omstreeks dezelfde periode een halle waarvan de pijlers steunden op vierkante bakstenen fundamenteën.

Hoewel hun constructie enigszins afwijkt van deze op de Veemarkt, wordt voor de interpretatie van deze funderingen toch ook gedacht aan de aanwezigheid van een markthalle.

Vadderik

Het standbeeld van de Vadderik heeft niet altijd gestaan waar het nu staat.

Oorspronkelijk bevond zich op de Veemarkt een 'bornput' of waterput die in 1672 wordt afgebroken en enige tijd later wordt vervangen door een pomp.

In 1718 wordt door de Mechelse beeldhouwer Frans Langmans een Neptunusfiguur, in Mechelen beter gekend als 'Vadderik', vervaardigd die enige tijd later op de pomp op de Veemarkt wordt geplaatst.

Zowel de gemetste kern van de centrale sokkel van het beeld als de waterput waarmee de pomp in verbinding stond, werden tijdens de opgravingen teruggevonden.

Toen in 1789 een nieuwe pomp werd geïnstalleerd op de huidige locatie, werd Vadderik mee verhuisd naar de plek waar de Mechelaars hem nu reeds lange jaren weten staan.

SAMENSTELLING EN TEKSTEN

Wouter De Maeyer
Frank Kinnaer
Lieve Lettany
Liesbeth Troubleyn

FOTOGRAFIE

Dries Van den Brande
Foto van Daele
IAP en Stad Mechelen

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER :

Lieve Lettany - Stedelijke Musea
2800 Mechelen
D/2002/0797/003